

Transnational criminal law: notion, subject and system

Транснаціональне кримінальне право: поняття, предмет та система

Vadym Popko

Key words:

transnational criminal law, crime, sub-branch, subject, system, rule of law.

Ключові слова:

транснаціональне кримінальне право, злочин, підгалузь, предмет, система, норма права.

Постановка проблеми. У наш час увесь комплекс міжнародного кримінального права зазнає суттєвих змін, спричинених такими численними об'єктивними причинами, як глобалізація, розширення кола суб'єктів міжнародного права, посилення впливу міжнародних організацій, наднаціональних утворень (насамперед Європейського Союзу), укріплення прав і свобод людини як основоположного принципу міжнародного кримінального права. Особливий вплив на розвиток міжнародного кримінального права завдали такі дестабілізуючі явища глобалізації, як транснаціональна злочинність, поява нових, раніше невідомих кримінальному праву злочинів, зростання їх кількості, удосконалення структури й діяльності організованих злочинних угруповань тощо. Ці явища вимагають негайного політичного і правового реагування держав, міжнародної спільноти та міжнародних організацій, серед яких неможливо переоцінити роль Організації Об'єднаних Націй. Під впливом цих суспільних об'єктивних чинників і формується нова сфера правового регулювання відносин – *транснаціональне кримінальне право*, яке вимагає системного й концептуального дослідження, що має суттєве теоретичне і практичне значення в протидії транснаціональній злочинності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування концепції транснаціонального кримінального права як підгалузі міжнародного кримінального права, визначення його предмету, а також системи з позицій сучасної методологічної науки.

Аналіз останніх досліджень. Транснаціональне кримінальне право – зовсім «молода» наукова сфера, яка сформувала низку викликів для сучасних наукових розробок і поставила ряд проблем для вчених. Теоретичною й методологічною основою дослідження концепції транснаціонального кримінального права слугують праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених: Р. Аго, Д. Анцилотті, М. Баймуратова, У. Батлера, В. Буткевича, О. Буткевич, М. Буроменського, Е. Вайса, О. Гріненко, В. Денисова, П. Казанського, Л. Камаровського, М. Козюбри, М. Коркунова, Г. Ламашша, І. Лукашука, Ф. Мартенса, В. Мицика, Ю. Оборотова, В. Репецького, В. Сирих, М. Таганцева, Г. Тункіна, А. Штігліца та ін. Не менш важливими є праці вчених, що розвивають доктрину міжнародного кримінального права: Д. Альбанезе, М. Бассіоуні, С. Блейкеслі, І. Блищенко, Г. Богуш, Д. Боуета, Я. Броунлі, М. Буроменського, О. Буткевич, Е. Вайса, Г. Верле, М. Гнатовського, Р. Дженнінгса, Ф. Джессепа, Н. Дрьоміної, М. Ейкхерста, А. Кассезе, О. Кибальника, М. Костенка, Г. Лаутерпахта, Д. Левіна, В. Лоува, Ф. Манна, П. Маланчука, О. Мережка, А. Наумова, В. Пелла, Н. Сафарова, Т. Сироїд, О. Трикоз, Ю. Трунцевського, В. Уляницького, О. Черніченко, С. Черніченка, Дж. Флетчера, Г. Шварценбергера, М. Шоу й інших. Серед зарубіжних учених можна виокремити праці, в яких розкриваються питання транснаціонального кримінального права: Д. Альбанезе, М. Бассіоуні, Н. Бойстера, А. Боссарда, Б. Брумхолла, Я. Діншейна, А. Езера, А. Кассезе, Дж. Мюллера, І Янга та інших. Глибоке дослідження міжнародного кримінального права здійснено професором Н.А. Зелінською, яка у своїх фундаментальних працях приділила значну увагу проблемам транснаціонального кримінального права. Окремі питання цієї сфери висвітлено у працях С. Андрейченко, М. Вербенського, Н. Дрьоміної, Л. Іногамової-Хегай, Т. Сироїд. Останнім часом у вітчизняній юридичній науці з'явилися розділи в підручниках щодо основ транснаціонального кримінального права¹. Проте розробка концепції транснаціонального кримінального права й пов'язаних із ним інститутів допоки не стала предметом спеціального монографічного дослідження у вітчизняній науці.

¹ Міжнародне публічне право: підручник: у 2-х т. / В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М.М. Гнатовський та ін.; за заг. ред. В.В. Мицика. Харків: Право, 2018. Т. 2. 624 с.

Виклад основного матеріалу. Формування транснаціонального кримінального права пов'язано з такими викликами часу: негативні наслідки глобалізації, безпрецедентне зростання транснаціональної злочинності, насамперед терористичних акцій, що є не менш серйозною проблемою, ніж свого часу була загроза світової війни. Як зазначає професор О. Кибальник, «відповіддю на виклик глобалізації злочинності повинно стати форсування розвитку міжнародного кримінального права, перспективи якого пов'язуються з політичною інтеграцією світової спільноти в суб'єкта кримінальної політики, який володіє універсальною юрисдикцією і здатний кардинально вирішити проблему організації ефективної боротьби зі злочинністю»².

Міжнародна злочинність виявляється в діяннях двох видів. Це, по-перше, здійснення злочинів проти миру і безпеки людства, так звані *міжнародні злочини*, до яких також належать воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини проти людства (колоніалізм, геноцид, апартеїд, екоцид). По-друге, це вчинення *злочинів міжнародного характеру*, тобто діянь, що посягають на інтереси кількох держав і внаслідок чого також представляють міжнародну небезпеку. До них належать: міжнародний тероризм, захоплення заручників, незаконний обіг наркотиків, контрабанда, фальшування грошей, кіберзлочини, корупція, работоргівля, нелегальна міграція, легалізація злочинних доходів, морське піратство та багато інших, вичерпного переліку яких не існує. Щодо таких діянь у науці міжнародного права вживають термін *«транснаціональні злочини»*³. Термін «транснаціональний» використовується, як правило, для позначення потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей чи інших матеріальних чи нематеріальних засобів через державні кордони, при цьому в крайньому разі один із суб'єктів цього процесу не представлений державою. Дані злочини вчиняються, як правило, групами людей, проте не виключається, що суб'єктом транснаціонального злочину може бути окрема фізична особа. Транснаціональна організована злочинність представляє собою вид міжнародної злочинності, виражається в широкомасштабній діяльності злочинних організацій з надання заборонених товарів і послуг чи незаборонених товарів і послуг забороненим способом, а також іншої злочинної діяльності, що систематично здійснюється на території кількох країн. Це явище характеризується зосередженням під їхнім контролем значних фінансових ресурсів, використанням кримінальної конкуренції й проникненням у національну та міжнародну економіку і політику.

Необхідність реагування міжнародної спільноти на транснаціональні злочини має наслідком формування транснаціонального кримінального права, теоретичним підґрунтям якого є *доктрина міжнародного кримінального права* як галузі міжнародного публічного права та міжнародного правопорядку на основі верховенства права. Вчення про верховенство міжнародного права «покликане захищати універсальні цінності сучасного глобалізованого світу, найбільш важливими серед яких є права людини та громадянина»⁴.

Термін «міжнародне кримінальне право» не є новим: ще наприкінці XIX ст. Ф. Мартенс сформулював визначення, яке стало класичним й актуальним до цього часу: «міжнародне кримінальне право містить у собі сукупність юридичних норм, що визначають умову міжнародної судової допомоги держав одна одній для здійснення ними своєї каральної влади у сфері міжнародного спілкування»⁵. Як зазначається в сучасній літературі, «обраний Ф. Мартенсом підхід зберігає свою актуальність і сьогодні для тієї частини міжнародного кримінального права (у найширшому розумінні цього поняття), яка регулює міждержавне співробітництво, спрямоване на боротьбу зі злочинністю (транснаціональне кримінальне право)»⁶.

Як зазначає А. Малиновський, питання про те, що представляє собою система сучасного міжнародного кримінального права, є спірним⁷. Дискусійний характер даного питання визначений рядом причин,

² Кибальник А.Г. Современное международное уголовное право: понятие, задачи и принципы. Спб.: Юридический центр Пресс, 2003. 250 с.

³ Albanese J. Transnational Crime: An Introduction. *International Journal of Comparative Criminology*, 2004, Vol. 4, № 1. P. 1–3.
Boister N. Transnational Criminal Law. *European Journal of International Law* I, 2003, Vol. 14, № 5. P. 953–976. P. 956, 963.
Bossard A. Transnational Crime and Criminal Law. Chicago: The Office of International Criminal Justice. The University of Illinois at Chicago, 1990. 155 p.;

Зелінська Н.А. Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11; Одеська національна юридична академія. О., 2006. 486 с.

⁴ Базов О. Міжнародне кримінальне право як юридична основа міжнародного кримінального правосуддя. *Право України*, 2017. № 10. С. 170–176.

⁵ Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов. 3-е изд., испр. и доп. Спб.: Типография А.Бенке, 1896. Том 2. 609 с. С. 388.

⁶ Міжнародне публічне право: підручник: у 2-х т. / В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М.М. Гнатовський та ін.; за заг. ред. В.В. Мицика. Харків: Право, 2018. Т. 2. 624 с.

⁷ Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов. 3-е изд., испр. и доп. Спб.: Типография А.Бенке, 1896. Том 2. 609 с. С. 388.

серед яких: а) динамічність розвитку міжнародного кримінального права, зумовлена стрімкими змінами в структурі міжнародної злочинності (різке збільшення терористичних актів, посилення транснаціональної злочинності, значне зростання кіберзлочинності тощо); б) збільшення темпів міжнародної (європейської) інтеграції і, як наслідок, необхідність гармонізації та уніфікації кримінального права різних держав на основі принципів і норм міжнародного кримінального права; в) ускладнений характер суспільних відносин, що регламентуються міжнародним кримінальним правом; г) специфіка джерел міжнародного кримінального права тощо.

Зазначена обставина дискусійного характеру міжнародного кримінального права вже зазначається в дефініціях. Так, на думку професора Л. Иногамової-Хегай, міжнародне кримінальне право представляє собою систему правових принципів і норм, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру, і забезпечують взаємодію держав і міжнародних організацій у боротьбі з цими злочинами⁸. Професор М. Костенко пропонує більш розгорнуте визначення. Він пише, що міжнародне кримінальне право представляє собою систему загальноновизнаних міжнародно-правових принципів і норм, що регулюють співробітництво між суб'єктами міжнародного права з питань запобігання і притягнення винних осіб за вчинення міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру, надання судової допомоги, проведенню розслідування, кримінального переслідування і судового розгляду, застосування і виконання міри покарання, оскарження і перегляду судових рішень, надання правової допомоги у кримінальних справах⁹. Навіть побіжний погляд на ці дефініції дозволяє говорити про складний характер міжнародного кримінального права, про наявність у системі даної галузі права норм, які, суворо кажучи, достатньо помітно вирізняються один від одного предметом свого регулювання. Не складно помітити, що в даних визначеннях змішані матеріально-правові, процесуальні начала та начала судоустрою. На складному характері системи міжнародного кримінального права наголошують і автори сучасного підручника «Міжнародне публічне право» (2019)¹⁰.

Щодо комплексного характеру міжнародного кримінального права висловлювались такі зарубіжні вчені, як Д.Дж. Бешаров¹¹, Я. Динштейн¹², М. Бассіоуні¹³. Аналогічної думки дотримуються І. Блищенко та Ж. Дорія, які писали: «комплексність цієї галузі права виражається також у тому, що в ній поєднані матеріально-правові й процесуально-правові норми і до її системи входять норми, які діють і в мирний, і в воєнний час»¹⁴. Про комплексний характер міжнародного кримінального права пише й Т. Сироїд: «Міжнародне кримінальне право – це сукупність принципів і норм права, які регулюють відносини у сфері співробітництва держав і міжнародних організацій із попередження злочинності й покарання винних осіб за скоєння міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру. Ця галузь складається з комплексу міжнародно-правових норм»¹⁵.

Ознаки комплексності у правовому регулюванні мають ті галузі права, які органічно поєднують у собі матеріальні й процесуально-процедурні інститути, а також об'єднують інститути, що різняться за предметом правового регулювання, проте мають спільну мету і методи правового регулювання, а тому й однорідні функціональні характеристики. Як зазначає П. Богуцький, «комплексні галузі права – це системні нормативні комплекси у структурі права, які визначаються спільними цілями і методом правового регулювання різних за своєю соціальною природою суспільних відносин, що виникають та існують у певній сфері суспільства»¹⁶.

Комплексний характер міжнародного кримінального права дозволяє в його системі виокремити правові норми, які можуть бути за предметом правового регулювання об'єднані в підгалузь – *транснаціональне кримінальне право*. Слід зазначити, що в доктрині міжнародного права позитивно оцінюється і

⁸ Иногамова-Хегай Л.В. Международное уголовное право. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 495 с.

⁹ Костенко Н.И. Международная уголовная юстиция: Проблемы развития / Н.И. Костенко; Институт государства и права РАН. М.: РКонсульт, 2002. 448 с.

¹⁰ Міжнародне публічне право: підручник: у 2-х т. / В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М.М. Гнатовський та ін.; за заг. ред. В.В. Мицика. Харків: Право, 2018. Т. 2. 624 с.

¹¹ Besharov D.J. Evolution and Enforcement of International Criminal Law. International Criminal Law. N.Y., 1986. Vol. 1. P. 59-60.

¹² Dinshein Y. International Criminal Law. Israel Law Review. Jerusalem, 1985. Vol. 20, № 2-3. P. 206–208.

¹³ Bassiouni M.Ch. Characteristics of International Criminal Law Conventions. International Criminal Law. N.Y., 1986. Vol. 1. P. 1.

¹⁴ Блищенко И.П., Дориа Ж. Прецеденты в международном публичном и частном праве. 2-е изд. доп. М.: Изд-во МНИИП, 1999. 472 с. С. 271.

¹⁵ Сироїд Т.Л. Міжнародне право: навч. посіб. Х.: ХНУВС, 2009. 336 с.

¹⁶ Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник / Под ред. Ю.Н. Оборотова. О.: Фенікс, 2011. 436 с.

становлення самостійної підгалузі міжнародного кримінального процесу («міжнародного кримінального судочинства»)¹⁷.

Поняття «*транснаціональне кримінальне право*» у вітчизняній науці широко застосували в науковому обігу вчені Г. Богуш, Н. Зелінська, воно наприкінці минулого століття набуло визнання в багатьох національних правових системах і було широко використане в наукових працях зарубіжних учених¹⁸. Незважаючи на те, що концептуального визначення допоки не існує, проте не викликає сумніву цілком очевидний факт функціонування у правовому середовищі великої кількості норм, що регламентують міжнародне співробітництво держав у протидії транснаціональній злочинності. Ці норми мають як міжнародно-правове, так і національно-правове походження. «Використання терміна «транснаціональне кримінальне право» – не спроба видумати нову термінологію заради самої себе, – пише Н. Бойстер. – Це, скоріше, спроба висунути на перший план наявні розбіжності між міжнародним кримінальним правом *stricto sensu* і нормами, встановленими в угодах, направленими на протидію певним видам злочинів <...> Порівняно з міжнародним кримінальним правом *stricto sensu*, ступінь міжнародної солідарності у транснаціональному кримінальному праві значно нижче, оскільки держава залишається зосередженням кримінальної влади. Ступінь солідарності в кримінальному переслідуванні «міжнародно-правових» злочинів значно вищий і дозволяє здійснювати кримінальне переслідування індивідів безпосередньо міжнародними судовими органами. Проте транснаціональне кримінальне право – дуже могутня система. Транснаціональна злочинність – феномен, що стрімко розвивається. Відповідаючи на його зростання, транснаціональне кримінальне право стає, вірогідно, найбільш суттєвим механізмом глобалізації національних кримінально-правових норм»¹⁹.

Наявність кримінально-правових норм транснаціонального характеру в міжнародному праві не викликає в наш час якихось серйозних заперечень. Про це свідчить велика кількість міжнародно-правових документів, прийнятих наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., в яких містяться норми кримінально-правового характеру: Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 14 листопада 1970 р., Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 р., Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23 вересня 1971 р., Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17 грудня 1979 р., Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 р., Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 16 грудня 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р., Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., Конвенція про кіберзлочинність, ухвалена Радою Європи 23 листопада 2001 р., Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 13 квітня 2005 р. тощо. Міжнародно-правові угоди є головними джерелами транснаціонального кримінального права, серед яких виділимо Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї, відкрита для підписання 15 листопада 2000 р., набула чинності у 2003 р.)²⁰.

Слід звернути увагу, що численні, якщо не більшість, міжнародно-правові акти кримінально-правового характеру містять як матеріально-правові, так і кримінально-процесуальні норми. Поряд із нормами, що визначають природу транснаціонального злочину (наприклад, ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності), існують норми щодо видачі осіб, захисту свідків, допомоги потерпілим, взаємодії держав з питань допомоги у кримінальному переслідуванні (наприклад, ст. 16, 17, 18 Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності).

Як підгалузь транснаціональне кримінальне право зберігає цілісність правових норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин, пов'язану з транснаціональною злочинністю, зберігаючи характери-

¹⁷ Костенко Н.И. Судопроизводство Международного уголовного суда – основа международного уголовного процесса. Государство и право, 2001, № 2. С. 64–70.

Лобанов С.А. Международный уголовный процесс: тенденции современного развития. Государство и право, 2003, № 1. С. 80–86.

¹⁸ Boister N. An introduction to Transnational Criminal Law. Oxford: University Press, 2012. P. 301.

Bossard A. Transnational Crime and Criminal Law. Chicago: The Office of International Criminal Justice. The University of Illinois at Chicago, 1990. 155 p.;

¹⁹ Boister N. Transnational Criminal Law. European Journal of International Law I, 2003, Vol. 14, № 5. P. 953–976. P. 956, 963.

²⁰ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

стики галузі права – міжнародного кримінального права – і маючи особливі властивості, які за наявності відповідних умов можуть призвести до утворення нової галузі права. Таку специфічну особливість транснаціонального кримінального права зумовлює його зв'язок і взаємодія з національним кримінальним, кримінально-процесуальним, кримінально-виконавчим правом, що виявляється в питаннях криміналізації транснаціональних злочинів, кримінально-правової відповідальності, караності, у принципах юрисдикції, кримінальному переслідуванні, екстрадиції тощо.

Транснаціональне кримінальне право як підгалузь міжнародного кримінального права характеризує професор Н. Зелінська: «транснаціональне кримінальне право охоплює всю сферу міжнародного публічного права, що має відношення до міжнародного співробітництва в протидії злочинності, за винятком тих її аспектів, які стосуються міжнародного кримінального права *stricto sensu*. Таким чином, міжнародне кримінальне право як галузь публічного міжнародного права складається з **міжнародного кримінального права *stricto sensu***, яке регламентує підстави й порядок притягнення індивіда до міжнародної кримінальної відповідальності судами, що володіють міжнародною кримінальною юрисдикцією, і **транснаціонального кримінального права**, що не виходить за межі національних юрисдикцій. Метою транснаціонального кримінального права як підгалузі міжнародного кримінального права є кооперація і координація функціонування національних кримінально-правових систем, тобто їх інтернаціоналізація»²¹.

Схожу позицію висловлюють М. Гнатовський та З. Тропін: «До міжнародного кримінального права *lato sensu* доцільно включати традиційні для міжнародного права та практики *міжнародні аспекти кримінального права*, зокрема взаємну правову допомогу, міжнародні процедури та механізми боротьби зі злочинністю, договірні режими, спрямовані на криміналізацію в національному праві певних діянь (конвенційних або транснаціональних злочинів чи, за традиційною термінологією вітчизняної науки міжнародного права, злочинів міжнародного характеру), тощо». Систему норм міжнародного права, які охоплюють названі питання, останнім часом все частіше позначають назвою «транснаціональне кримінальне право. **Транснаціональне кримінальне право** – це система юридичних приписів і норм, які регулюють правове співробітництво між державами, спрямоване на протидію транснаціональним злочинам (злочинам міжнародного характеру)». І далі автори пропонують «визначення **міжнародного кримінального права *lato sensu*** – це система принципів і норм міжнародного права, що визначають склади міжнародних та транснаціональних злочинів, регулюють діяльність органів міжнародного кримінального правосуддя та співробітництво між суб'єктами міжнародного права, спрямоване на боротьбу зі злочинністю та надання правової допомоги у кримінальних справах»²².

Загальноприйнята в доктрині міжнародного права дефініція «**міжнародне кримінальне право *stricto sensu***» включає норми, що регламентують підстави і порядок притягнення осіб до кримінальної відповідальності органами міжнародної кримінальної юстиції, встановлюючи вертикальні відносини для міжнародно-правової системи. Ця підгалузь регулює не тільки матеріально-правові підстави притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності, а й міжнародний кримінальний судоустрій і судочинство, а також міжнародне кримінальне право *stricto sensu*, криміналізує й пеналізує певні діяння безпосередньо за міжнародним правом.

У підгалузі «транснаціональне кримінальне право» юридичні відносини залишаються традиційно горизонтальними, і основною категорією цієї підгалузі є *транснаціональний злочин*, криміналізований внутрішньодержавним правом. Норми транснаціонального кримінального права не можуть функціонувати поза національним правовим простором: ці норми або регламентують певні аспекти взаємодії національних кримінально-правових систем, або є зобов'язаннями, які впливають на національне право. До недавнього часу питання транснаціонального права розглядали в контексті міжнародного кримінального права, не виділяючи в самостійну систему. Проте суттєві розбіжності в підгалузях міжнародного кримінального права вказують на *de facto* виокремлення транснаціонального кримінального права в самостійну автономну систему, яка має власний предмет, метод, завдання та джерела. Якщо виходити з того, що «у безпосередній дійсності правові й інші явища перебувають між собою у стійких зв'язках, взаємозумовлюють один одне, то й наукове пізнання не може обмежуватися виявленням тільки сутнісних ознак досліджуваних явищ»²³. Категоріям і поняттям, отриманим у процесі вивчення того чи іншого явища, необхідно

²¹ Зелінская Н.А. Международные преступления и международная преступность: монография. О.: Юридична література, 2006. 568 с. С. 201-202.

²² Міжнародне публічне право: підручник: у 2-х т. / В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М.М. Гнатовський та ін.; за заг. ред. В.В. Мицика. Харків: Право, 2018. Т. 2. 624 с.

²³ Сироїд Т.Л. Міжнародне право: навч. посіб. М-во внутр. справ України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2009. 336 с.

надати такий же зв'язок між собою, в якому знаходяться відображені ними явища і процеси об'єктивної реальності.

Структурно, як визначає Н. Зелінська, «транснаціональне кримінальне право формує нормативні блоки, що регламентують взаємодію держав у сфері протидії злочинності»²⁴, а саме: *транснаціональне кримінальне матеріальне право; транснаціональне кримінальне процесуальне право; транснаціональне кримінально-превентивне право*. Перший нормативний блок норм (транснаціональне кримінальне матеріальне право) представляє собою групу міжнародно-правових норм, направлених на регламентацію матеріально-правових питань національної кримінальної юрисдикції та екстрадиції, а також на гармонізацію криміналізації найбільш важливих у міжнародному плані правопорушень і встановлення відповідних і ефективних кримінальних санкцій. Другий блок (транснаціональне процесуальне кримінальне право) складається, як мінімум, із двох частин: а) міжнародно-правових норм, що регламентують взаємодію національних правоохоронних і судових органів з метою притягнення до відповідальності винних осіб («право взаємної допомоги держав у кримінальних справах», що включає процесуальні аспекти екстрадиції); б) міжнародно-правових норм, спрямованих на оптимізацію функціонування національних правоохоронних і судових систем і забезпечення гарантій прав людини у кримінальному судочинстві. І третій блок становлять норми, які утворюють транснаціональне кримінально-превентивне право, що регламентує взаємодію держав у попередженні злочинності. У його розвитку велика роль належить Організації Об'єднаних Націй та її структурам.

Новітні документи транснаціонального кримінального права дають підстави вважати, що важливим критерієм виокремлення транснаціонального матеріального кримінального права є визначення злочинності діяння за міжнародним правом. Злочинність діяння означає пряму його заборону в міжнародно-правовому акті. Це вимагає визначення суб'єкта відповідальності. Акти транснаціонального кримінального права послідовно вимагають від держав-учасниць установлювати не просто злочинність того чи іншого діяння в національному законі, а і його караність. Отже, ознакою будь-якого транснаціонального злочину є відповідальність фізичної особи за його вчинення.

Поняття «транснаціональний злочин» є основною категорією транснаціонального кримінального права. Воно не має однозначного тлумачення і використовується в різних, передусім кримінологічних інтерпретаціях. У матеріально-правовому контексті поняття «транснаціональний злочин» включає в себе широкий спектр діянь різного ступеню суспільної небезпеки, що кваліфікуються як злочинні у праві щонайменше двох держав, під юрисдикцію яких вони підпадають. До того ж транснаціональне матеріальне кримінальне право об'єднує такі інститути, як: склад злочину, суб'єкт злочину, обставини, що виключають кримінальну відповідальність, співучасть тощо.

Такі інститути, як арешт, судовий розгляд, правовий статус обвинуваченої особи й ув'язненої особи, інститут співробітництва міжнародних організацій у боротьбі з тероризмом, строго кажучи, не входять до транснаціонального матеріального кримінального права, а належать до блоку транснаціонального кримінального процесуального права, яке представляє собою сукупність принципів і норм, що регламентують питання взаємодії держав у кримінальному розслідуванні транснаціональних злочинів, судового розгляду даних справ, а також правової допомоги у справах щодо таких злочинів.

Транснаціональне кримінальне право як підгалузь міжнародного кримінального права входить у систему міжнародного права, базується на її принципах і тісно пов'язане з національним кримінальним правом. На відміну від системи кримінального права, яка існує в національних правових системах як відносно автономна система галузей кримінально-правового циклу, в межах якої кримінально-процесуальне і кримінально-виконавче право забезпечують реалізацію кримінального права. Кримінальне право функціонує як цілісна й відносно замкнута структура. Для системи кримінального права (як і для будь-якої високоорганізованої системи) характерна не лише наявність зв'язків і відносин між її елементами, а й нерозривна єдність із правовим середовищем, у взаємовідносинах з якою вона проявляє свою цілісність. На міждержавному рівні замкнутість кримінального права відносна. Таку особливість визначає сама природа інтернаціоналізованих (транснаціональних злочинів), а також принципи співробітництва держав у цій сфері.

Предмет правового регулювання транснаціонального кримінального права утворює доволі широкий комплекс відносин, що виникають у протидії транснаціональній злочинності. Відповідно, більшість

²⁴ Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник / Н.А. Зелінська, С.С. Андрейченко, Н.В. Дрьоміна-Волок, Д.О. Коваль: за ред. проф. Н.А. Зелінської. Одеса: Фенікс, 2017. 582 с.

джерел цієї сфери права характеризуються як комплексні (тобто в одному акті містяться норми, що регламентують різні за своєю природою суспільні відносини), оскільки спрямовані на регламентацію відносин матеріального, процесуального, процедурного плану, питань співробітництва держав у справі протидії міжнародній злочинності. Так, наприклад, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. регулює питання попередження, розслідування і кримінального переслідування злочинів, які мають транснаціональний характер. Конвенція містить: рекомендації державам-учасницям із криміналізації цілої низки злочинів, серед яких: корупція і відмивання доходів від злочинів; кримінально-процесуальні аспекти, що стосуються питань юрисдикції, видачі злочинців, захисту свідків, допомоги потерпілим; пенітенціарні аспекти (передача засуджених для відбування покарання); оперативно-розшукові аспекти (взаємна правова допомога щодо припинення і розкриття транснаціональних злочинів).

Отже, предмет транснаціонального кримінального права містить цілу низку правових явищ. По-перше, це суспільні відносини, що виникають щодо здійснення діяння, злочинність якого визначена в міжнародно-правових актах і внутрішньодержавному законодавстві. Як правило, в національних джерелах щодо тих самих злочинів поняття «транснаціональний злочин» не застосовується. При цьому межі карності та настання кримінальної відповідальності за злочинні діяння за транснаціональним кримінальним правом можуть визначатися нормами внутрішньодержавного права. По-друге, це міжнародне співробітництво у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності. Ця точка зору найчастіше трапляється в літературі: «норми транснаціонального кримінального права регулюють правове співробітництво між державами, спрямоване на протидію транснаціональним злочинам (злочинам міжнародного характеру)»²⁵. Проте відрізняється позиція професора О. Кибальника, який вважає, що міжнародне співробітництво слід розглядати «не стільки як предмет транснаціонального кримінального права, а як засіб реалізації методів останнього, тобто норми, що регламентують подібне співробітництво, становлять одну з юридичних основ міжнародного кримінального процесу»²⁶. Щодо методу правового регулювання, то для транснаціонального кримінального права, як і для міжнародного кримінального права загалом, є характерними два основних метода юридичного регулювання: заборона і припис.

Транснаціональне кримінальне право спрямоване на виконання двох головних завдань: *загально-превентивне* (забезпечення правопорядку) і *репресивне* (покарання винної особи у вчиненні транснаціонального злочину). З огляду на буквальний зміст переважної більшості чинних міжнародних актів кримінально-правового характеру *завданням* транснаціонального кримінального права можна вважати протидію транснаціональній злочинності.

У цій сфері метою є підтримання міжнародного правопорядку за допомогою специфічних кримінально-правових методів та засобів. Механізм протидії транснаціональній злочинності, подібно тому як внутрішньодержавне кримінальне право охороняє від злочинних посягань внутрішньодержавний правопорядок, спрямований на боротьбу зі злочинністю за допомогою специфічних кримінально-правових засобів у сфері міжнародного морського права (піратство), міжнародного повітряного права (угон літаків, інші злочини проти безпеки цивільної авіації), дипломатичного права (злочини проти осіб, що користуються дипломатичним захистом), міжнародного економічного і фінансового права (підробка грошових знаків) та інших галузей міжнародного права.

Зазначені положення дають можливість визначити, що систему транснаціонального кримінального права утворюють міжнародно-правові норми, що визначають взаємопов'язані предмет, метод і завдання юридичного регулювання, в кінцевому підсумку – автономність транснаціонального кримінального права. При цьому дана підгалузь сама по собі продовжує залишатися невід'ємною частиною системи міжнародного кримінального права загалом.

Транснаціональне кримінальне право характеризується рядом особливостей, які зумовлені сферою правового регулювання, взаємозв'язком із національним кримінальним правом, колом суб'єктів, специфікою джерел та іншими чинниками. Транснаціональні злочини характеризуються множинністю суб'єктів (скоєння злочину кількома особами чи організованою групою), колективна сутність таких діянь не звільняє від необхідності вирішення питання про індивідуальну кримінальну відповідальність. Основним суб'єктом кримінально-правової відповідальності за вчинення транснаціональних злочинів визнаються

²⁵ Міжнародне публічне право: підручник: у 2-х т. / В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М.М. Гнатовський та ін.; за заг. ред. В.В. Мицика. Харків: Право, 2018. Т. 2. 624 с.

²⁶ Кибальник А.Г. Современное международное уголовное право: понятие, задачи и принципы. Спб.: Юридический центр Пресс, 2003. 250 с.

фізичні особи, з дій яких і складається транснаціональне злочинне діяння. Скоєння транснаціонального злочину організованою групою вимагає встановлення ролі кожної особи у злочинному діянні. Норми міжнародного кримінального права, на відміну від норм внутрішньодержавного законодавства, не містять конкретних характеристик особи (наприклад, обмеження віку) і не зазначають конкретних санкцій за скоєний злочин. Конкретні покарання встановлюються відповідно до особливостей правових систем певної держави. Норми антикримінальних конвенцій (ст. 5 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р., ст. 26 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р.²⁷, ст. 10 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р.²⁸ та ін.) допускають і відповідальність юридичних осіб. Щодо держави, то вона не може бути суб'єктом транснаціонального злочину, оскільки норми, які регламентують відповідальність держав, не входять до сфери транснаціонального кримінального права. Н. Зелінська пише, що «держава може бути суб'єктом «злочинної», з погляду етики, політики, що виражається в конкретних політичних злочинах індивідів (та їхніх організацій), але вона не може бути суб'єктом злочину²⁹. Транснаціональні злочини є злочинами особливого роду, вони представляють собою небезпечні порушення основоположних принципів і норм транснаціонального права, тому правильніше буде говорити про особливу міжнародно-правову відповідальність держав як суб'єктів міжнародного права. Найбільш складними в системі транснаціонального кримінального права є питання співвідношення матеріального та процесуального кримінального права, а також проблеми взаємодії з національними правовими системами.

Норми міжнародного права, що регулюють боротьбу зі злочинами міжнародного характеру, реалізуються виключно через застосування відповідних норм внутрішньодержавного кримінального права національними правоохоронними органами. Реалізація відповідальності за міжнародні злочини, хоча й може мати місце перед міжнародними трибуналами, і до винних фізичних осіб можуть застосовуватися безпосередньо норми міжнародного права (про що свідчить досвід Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі), передбачає використання норм внутрішньодержавного кримінального права національними правоохоронними органами.

Все зазначене дозволяє визначити транснаціональне кримінальне право як відносно автономну підгалузь міжнародного кримінального права, яка входить у систему міжнародного права, включає принципи і міжнародно-правові норми, що визначають злочинність діяння і межі відповідальності за його вчинення, а також регламентують інші кримінально-правові питання з метою протидії транснаціональній злочинності.

Таким чином, транснаціональне кримінальне право являє собою систему загально визнаних міжнародно-правових принципів і норм, що регулюють співробітництво між суб'єктами міжнародного права щодо протидії й запобігання транснаціональних злочинів, а також проведення кримінального переслідування й притягнення винних осіб до відповідальності за вчинення транснаціональних злочинів. Слід мати на увазі, що норми зазначених сфер транснаціонального кримінального права, хоча й належать до міжнародного кримінального права, санкцій не мають. Міри покарання визначені в кримінальних законах держав після інкорпорації їх у внутрішнє законодавство. В актах міжнародного кримінального права визначення покарання є скоріше винятком, ніж правилом.

Висновки. Транснаціональне кримінальне право як підгалузь міжнародного кримінального права представляє собою систему правових норм, згрупованих у декілька блоків – матеріальне право, кримінально-процесуальне право, пенітенціарне (кримінально-виконавче) право. Її предметом є такі соціальні явища, як транснаціональні злочини та встановлення відповідальності за них. Дослідження транснаціонального кримінального права розкриває соціальний зміст злочину, юридичні ознаки, з'ясовує підстави кримінальної відповідальності, вивчає проблеми складу злочину, розробляє теоретичні основи кримінальної відповідальності за злочинну діяльність, співучасть у транснаціональному злочині, дає поняття і класифікацію видів численних злочинів, зокрема поняття рецидиву злочинів, обставин, що виключають злочинність діяння, тощо.

Аналіз численних джерел міжнародного кримінального права (конвенцій, договорів, угод) свідчить про те, що воно спрямовує свій вплив на вирішення таких проблем, як: криміналізація діянь, що представляють велику суспільну небезпеку, пеналізація даних діянь відповідно до їхньої суспільної небезпеки;

²⁷ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

²⁸ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

²⁹ Зелінская Н.А. Политические преступления в системе международной преступности. О.: Феникс, 2003. 400 с.

розроблення міжнародних стандартів стосовно виконання покарань; вироблення стратегії протидії транснаціональній злочинності; співробітництво держав і міжнародних організацій у справі попередження, припинення, виявлення і розслідування транснаціональних злочинів, а також затримання осіб, що їх вчинили, і притягнення їх до кримінальної відповідальності. Транснаціональне кримінальне право сприяє все більшій уніфікації кримінальної відповідальності за здійснення найбільш серйозних злочинів і зближенню національних кримінально-правових систем сучасного світу.

Анотація

У статті розглядаються поняття, предмет та система транснаціонального кримінального права, а також визначаються суспільні передумови формування цієї підгалузі міжнародного кримінального права, зокрема безпрецедентне зростання транснаціональної злочинності. Виходячи з комплексного характеру міжнародного кримінального права, базуючись на спеціальних джерелах та доктрині міжнародного права, визначено, що транснаціональне кримінальне право – це підгалузь міжнародного кримінального права, яка включає три основні блоки правових норм: матеріальне право, процедурні питання та превентивне право й тісно пов'язана з національним кримінальним правом. Основною категорією цієї підгалузі є транснаціональний злочин, характеристика якого дана в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. Особливу увагу зосереджено на визначенні предмета транснаціонального кримінального права, який становить широкий комплекс відносин, що виникають у протидії транснаціональній злочинності.

Summary

The article discusses the concept, subject and system of transnational criminal law, as well as identifies the social prerequisites for the formation of this subsector of international criminal law, in particular the unprecedented increase in transnational crime. Based on the complex nature of international criminal law, based on special sources and the doctrine of international law, it is determined that transnational criminal law is a sub-branch of international criminal law, which includes three main blocks of legal norms: substantive law, procedural issues and preventive law and is closely linked to national criminal law. The main category of this sub-branch is a transnational crime, which is characterized in the UN Convention against Transnational Organized Crime of November 15, 2000. Particular attention is focused on the definition of the subject of transnational criminal law, which constitutes a wide range of relationships that arise in countering transnational crime.

Використана література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789
3. Міжнародна Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518
4. Базов О. Міжнародне кримінальне право як юридична основа міжнародного кримінального правосуддя. *Право України*. 2017. № 10. С. 170–176.
5. Блищенко І.П., Дориа Ж. Прецеденты в международном публичном и частном праве. 2-е изд. доп. Москва : Изд-во МНИМП, 1999. 472 с. С. 271.
6. Зелінська Н.А. Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 ; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006. 486 с.
7. Зелинская Н.А. Международные преступления и международная преступность : монография ; Одесская национальная юридическая академия. Одесса : Юридична література, 2006. 568 с. С. 201–202.
8. Зелинская Н.А. Политические преступления в системе международной преступности. Одесса : Фенікс, 2003. 400 с.
9. Иногамова-Хегай Л.В. Международное уголовное право. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. 495 с.

10. Кибальник А.Г. Современное международное уголовное право: понятие, задачи и принципы. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. 250 с.
11. Костенко Н.И. Международная уголовная юстиция: Проблемы развития ; Институт государства и права РАН. Москва : РКонсульт, 2002. 448 с.
12. Костенко Н.И. Судопроизводство Международного уголовного суда – основа международного уголовного процесса. *Государство и право*. 2001. № 2. С. 64–70.
13. Лобанов С.А. Международный уголовный процесс: тенденции современного развития. *Государство и право*. 2003. № 1. С. 80–86.
14. Малиновский А.А. Система международного уголовного права. *Московский журнал международного права*. 2004. № 4. С. 246–255.
15. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов. 3-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург : Типография А. Бенке, 1896. Том 2. 609 с. С. 388.
16. Міжнародне публічне право : підручник : у 2-х т. / В.В. Мицик та ін. ; за заг. ред. В.В. Мицика. Харків : Право, 2018. Т. 2. 624 с.
17. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс : учебник / под ред. Ю.Н. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2011. 436 с.
18. Сырых В.М. История и методология юридической науки : учебник. Москва : Норма: ИНФРА-М, 2016. 464 с.
19. Сироїд Т.Л. Міжнародне право : навч. посіб. ; М-во внутр. справ України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2009. 336 с.
20. Теорія та практика міжнародного кримінального права : підручник / Н.А. Зелінська та ін. ; за ред. проф. Н.А. Зелінської. Одеса : Фенікс, 2017. 582 с.
21. Albanese J. Transnational Crime: An Introduction. *International Journal of Comparative Criminology*. 2004. Vol. 4. № 1. P. 1–3.
22. Bassiouni M.Ch. Characteristics of International Criminal Law Conventions. *International Criminal Law*. New York, 1986. Vol. 1. P. 1.
23. Besharov D.J. Evolution and Enforcement of International Criminal Law. *International Criminal Law*. New York, 1986. Vol. 1. P. 59–60.
24. Boister N. Transnational Criminal Law. *European Journal of International Law*. 2003. Vol. 14. № 5. P. 953–976. P. 956, 963.
25. Boister N. An introduction to Transnational Criminal Law. Oxford : University Press, 2012. P. 301.
26. Bossard A. Transnational Crime and Criminal Law. Chicago: The Office of International Criminal Justice. The University of Illinois at Chicago, 1990. 155 p.;
27. Dinshein Y. International Criminal Law. *Israel Law Review*. Jerusalem, 1985. Vol. 20. № 2–3. P. 206–208.
28. Mueller G.O.W. Transnational crime: Definitions and Concepts ; P. Williams, D. Viassis (eds). *Combating Transnational Crime*, 2001.

Vadym Popko,

*Philosophy Doctor at International Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of the Comparative Law and the European Union Law
of the Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National University of Kyiv*